

ASOCIJACIJE NA ZNAKOVE TITONIKA*

O svojoj knjizi *Na srpskom delu Titonika*, prof. Stojanović kaže da je „interdisciplinarna i višežanrovska“. I jeste! Ali, ona je i višeznačna i višeslojna, u svakom žanru koji dodiruje. U toj njenoj višeznačnosti i višeslojnosti, tragao sam za značenjem i slojem koji uznemirava senzibilitet pravnika. I našao sam ih i brzo i lako. Uz pomoć asocijativnih reakcija na Andrićeve „znakove pored puta“ kojim se kretao autor. A on se kretao i putem metamorfoza ove države. Prva metamorfoza, kaže sam, odigrala se 1944 do 1946 godine sa koalicionom vladom Tito-Šubašić i višestranačkim izborima; druga – sa samoupravnim socijalizmom posle raskida sa Staljinom; treća – sa režimom Slobodana Miloševića. Na tom putu autor je doživeo i vlastitu intelektualnu transformaciju od „reform-komuniste i humanističkog marksiste do socijal-eko-demokrate i humanističkog post-marksiste“.

Na neke „znakove pored puta“ u poslednjoj deonici metamorfoze države, imali smo komplementarne asocijacije:

U članku „Zavera režima protiv države“ (NIN 31.12.1996) prof. Stojanović kaže: „Za razliku od istočne Evrope, domaći komunistički etatizam nije se urušio nego prividno transformisao i tako u suštini očuvao („pseudomorfoza“). Reč je o sistemu u kome jedna grupacija ima monopol kontrole nad državom i pomoću nje nad ekonomskim i ostalim oblastima života... U pitanju je ni manje ni više, zavera vladajućeg režima protiv ustavno-pravnog poretka, što ga je sam uspostavio“.

Naši Ustavi, naročito onaj savezni, mnogim svojim odredbama jamče slobode i prava građana, pa one, u epistolarnom smislu,

---

* Izlaganje na skupu održanom 21. februara 2001. godine u Institutu za filozofiju i društvenu teoriju, povodom objavljivanja knjige Svetozara Stojanovića, *Na srpskom delu Titonika*, Filip Višnjić / Centar za socijalna istraživanja, Beograd, 2000.

predstavljaju „mirisno cveće“ ustavnog poretka. Ali, šta to vredi kad je ova država do 5. oktobra 2000 godine, podvaljivala vlastitom Ustavu: Ustav je proklamovao vladavinu prava, a državom su vladali ljudi; Ustav je proklamovao zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, a država je respektovala samo izvršnu; Ustav je proklamovao da je život čoveka neprikosnoven, a ljudi su stradali od peska, metka i batina; Ustav je proklamovao da je sloboda čoveka neprikosnovena, a ljudi su živeli u strahu; Ustav je proklamovao zaštitu svojine, a štednja građana je ostala nezaštićena; Ustav je proklamovao slobodu informisanja, a javna glasila su pustošena; Ustav je proklamovao biračko pravo, a rezultati izbora su prekrajani; Ustav je garantovao da pritvor može odrediti samo sud, a pritvarala je i policija; Ustav je proklamovao slobodu javne kritike, a ko je to činio ostajao je bez posla; I tako dalje.

Ustav, najviši opšti pravni akt zemlje, mora obavezivati svakoga, pa i državu koja ga je donela. Naša desetogodišnja država je u tom pogledu bila sasvim zapuštena. Otuda, ako želi da sustigne vršnjake u susedstvu, mora uzimati časove iz demokratije i lepog ponašanja i prestati da podvaljuje vlastitom Ustavu. Te časove je već počela da uzima a sprema se da promeni Ustav koga je izneverila.

Podvale se nisu ticale samo Ustava. One su postale masovne pojava. Zato je i došlo do „brisanja realnosti i u isto vreme prikrivanja njenog nestanka“, kako bi rekao Žan Bodrijar.

To, naravno, nije promaklo ni pronicljivom duhu prof. Stojanovića, pa je skovao čitav rečnik surogata za pojmove iz nestale realnosti: imidžističko društvo, umesto informatičkog društva; javni imidž, umesto javnog mnjenja; imidžologija umesto ideologije; imidžokrug umesto vidokruga; imidž vremena umesto duha vremena; lepi imidž umesto lepe duše; imidž sveta umesto pogleda na svet; imidžologem umesto ideologema; imidžistika umesto informatika. Ovakav vokabular poslužio je profesoru da u ogledu „Imidžistički obrt i imidžistički svet“ definiše ideologiju kao „skup imidža koji društvene grupe, po cenu istine, koriste za opravdavanje vlastitih i diskreditovanje konkurentskih, protivničkih i neprijateljskih postupaka“.

Imidžologija nasrće na istinu, čak i kad je očigledna (setite se samo kako se raniji režim upinjao da nas uveri da je poraz na Kosovu zapravo pobjeda). Zato je i relativizuje, pa se sve manje govori o stvarnoj, a sve više o virtuelnoj (imidžologiranoj) istini.

Ali, to nisu jedine istine u savremenom svetu. Postoji i materijalna istina, koju utvrđuje sud, na osnovu ocene dokaza. Sudstvo naravno, nije ostalo van vidokruga prof. Stojanovića. On se, u članku „Proteste pretvoriti u demokratsku Srbiju“ (*Nedeljni Telegraf*, 12.2.1997), zalaže za uspostavljanje kvalitetnog sudstva, ustavnog i ostalog, kao potpuno samostalne grane vlasti.

Mi takvo sudstvo još nemamo. Ono je u poslednjih pola veka 45 godina bilo zajedno sa zakonodavnom i izvršnom vlasti na uzdi partije. Kada je u eksploziji Berlinskog zida pukla i svemoćna partija, zakonodavna, izvršna i sudska vlast otpočele su veliku trku po propozicijama podele vlasti. Ona se, po tim propozicijama, trči u poretku „jedan pored drugog“. Ali, izvršna vlast je u metežu starta laktovima nametnula poredak „jedan iza drugog“. I vrlo ubedljivo vodi. Iza nje je zakonodavna vlast, a na samom kraju sudska. Za ovakvo stanje trke na dan 5. oktobra 2000 godine, zakonodavna i sudska vlast i same snose odgovornost. Zakonodavna – zato što se odrekla vlastite ustavne nadležnosti i postala servis za aminovanje vladinih predloga, po hitnom postupku i u grobnoj tišini. Sudska – zato što je još u mamurluku jedinstva vlasti i kompleksu niže vrednosti prema zakonodavnoj i izvršnoj vlasti i zato što se još nije oslobodila podaničkog duha i političke skučenosti i postala kadra da se odupre svakojakim pritiscima.

Zbog svega toga, sudska nezavisnost, koja je inače ustavom proklamovana, postala je puka iluzija. U poslednjim godinama tek izmaklog veka, nezavisnost sudstva se udaljila i od svoje iluzije. Sudstvo je zagađeno dnevnom politikom. Izbor sudija je vršen po kriterijumu partijske pripadnosti, a ne znanja i ugleda. U sudovima je zavladao stanje straha, nesigurnosti i ogorčene rezignacije. Učestali su politički procesi, montirana suđenja i vanpravna hapšenja. Porastao je broj nerasvetljenih ubistava, otmica i drugih teških krivičnih dela. Neefikasne sudove potisnule su „efikasne“ agencije za uterivanje dugova. Sve se češće i sve više govori o korupciji u sudstvu, a ugled sudske vlasti je upropašćen.

Da bi sudska vlast, u većitoj treći tri vlasti, sustigla zakonodavnu a potom, zajedno sa njom, i izvršnu vlast, potrebno je da prođe kroz danteovsko čistilište i doživi personalnu, moralnu, profesionalnu i stručnu obnovu.

Samo obnovljeno sudstvo može sprovoditi lustraciju društva od grehova prošlosti. Ona, međutim, može biti zasnovana samo na

nekom osnovu odgovornosti. Ako njega nema, svako ko bude „očišćen“ iz profesije, radne sredine, intelektualne pozicije, staleškog reda ili stečenog statusa – biće žrtva revanšizma. Ali, ako osnov odgovornosti postoji, a grešnik ne bude pozvan na odgovornost, alarmni uređaji demokratije moraju oglasiti uzbunu na odsustvo pravne države. Niko nema pravo da oprostih greh: za ubistva, za otmice; za prebijanje građana; za bogaćenje u ratu; za korupciju; za organizovani kriminal; za otetu ušteđevinu; za govor mržnje; za montirana suđenja; za zloupotrebe sudstva; za zloupotrebe izvršne i zakonodavne vlasti; za prekrajanje izborne volje građana; za zločine genocida; za ratne zločine; za sva druga zlodela;

Lustracija će, bez sumnje biti prvo veliko iskušenje obnovljene sudske vlasti.

Prvo, ali ne i jedino. Na lustraciji, sudovi moraju uvežbavati svoju nezavisnost. A nje ne može biti bez pravednosti u suđenju. Pravednost je uslov svake stabilnosti. Na to je upozorio i prof. Stojanović, u svojoj uvodnoj reči na skupu o stabilnosti na Balkanu, održanom u Berlinu, 23. 1.1995 godine. Bez pravednog suda, nema ni stabilne sudske vlasti. Pravedan sud daje svakome ono što mu pripada u jednakom postupku, sa jednakim stvarima, u nejednakom postupku, sa nejednakim stvarima srazmerno njihovoj nejednakosti. U demokratskoj Srbiji Lenjinova parola da je „zakon mera političke vlasti“ mora biti zamenjena Protagorinom sentencom da je „čovjek mera svih stvari“. Zato sudovi u tumačenju propisa više ne treba tragaju za voljom vladajuće klase, već za opštom pravdom koja se krije u razumu.

Principi pravde i pravičnosti stari su koliko i ljudski rod. Stoga, poput genetskog koda, izvire iz čovekove suštine, da bi snagom nagona delovali na individualno i kolektivno ponašanje ljudi. Ta snaga, kao prirodni zakon, mora da utiče i na sudije, pa njihove odluke treba da budu ne samo zakonite nego i pravedne. Sudovi sude na osnovu zakona. Ali, život je inventivniji i dinamičniji od zakona, pa uvek izmiče njegovoj punoj kontroli. Nekad, što propisa nema, nekad što nije potpun i jasan, nekad što je izgubio smisao, nekad što postoji koji drugi razlog nemoći pravne norme. U takvim situacijama sud ne može odbiti da sudi, pozivajući se na mane propisa, već mora uspostaviti pravni poredak, kao da mana nema. A uspostavlja ga pravičnim suđenjem! Pravično suđenje, međutim, nikako ne znači

proizvoljno suđenje po ličnim i subjektivnim merilima sudije. Ono nije ni ideološko ni sentimentalno suđenje. Ali jeste: objektivno i racionalno po kriterijumima, koji proizilaze iz ideja o jednakosti, razumnom postupanju, normalnom toku stvari, realnom društvenom interesu.

Pravo na pravično suđenje je jedno od univerzalnih ljudskih prava. Stoga i deli planetarnu sudbinu svih prava i sloboda čoveka. Iako, po Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, svako ima pravo na pristojan život, jedna trećina čovečanstva živi u ekstremnom siromaštvu. Iako se po Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u pravima i dostojanstvu, druga trećina čovečanstva izložena je grubom kršenju ljudskih prava i sloboda koja su formalno priznata. Tek u trećoj trećini čovečanstva, ljudska prava i slobode se ostvaruju. Tačnije, relativno ostvaruju, jer apsolutna podudarnost između normativnog i stvarnog nije moguća. Ljudska prava i slobode nagrizi i hipokrizija. Gospodari sveta uključuju alarm kad povrede ljudskih prava i sloboda vrše drugi, a ne uključuju ga kad to čine sami. U tom nepravednom svetu, kome prete apokaliptične posledice, prof. Stojanović vidi: „sve dublji jaz između bogatih i siromašnih, komforno naseljenih i prenaseljenih, uživaoca supernaučnog i supertehnološkog razvoja i onih daleko ispod tog nivoa, moćnih i nemoćnih, uz istovremeno sve strašniju ekološku degradaciju“, napominje da je „briga za opstanak čovečanstva – dužnost nad dužnostima“ (Anti/apokaliptičke moralne odluke).

Ovim pogledom i ovom opomenom on nas navodi na pitanje odgovornosti. Ali, u jednom drugom smislu. Odgovornost obično shvatamo ovakvu: „Biti odgovoran znači biti podložan sankciji jedne norme“. Ova definicija odgovornosti (koju je dao prof. Gams) nije netačna, ali ni potpuna. Tiče se odgovornosti zbog povrede određene norme – pravne, moralne ili koje druge. Pošto se tom povredom narušava društveni poredak, ova odgovornost pripada patologiji - života zato što je tu reč o odgovornosti neodgovornih. Ali, postoji i odgovornost odgovornih, koja izvire iz higijene života i doprinosi uspostavljanju i održavanju pravnog, moralnog ili kakvog drugog vrednosnog poretka. Ona je produkt potrebe čoveka da u određenoj prilici ili situaciji učini dobro a ne zlo i bude na tragu održavanja i razvoja života. Ona započinje osećanjem te potrebe a završava

preduzimanjem radnji kojima se ona zadovoljava. Biti odgovoran u ovom smislu, znači, ustvari, biti voljan i spreman na svesno činjenje onog što unapređuje društvene odnose. Drugim rečima, biti uzrok nečemu što je korisno.

Do sada smo mnogo veću pažnju posvećivali odgovornosti neodgovornih nego odgovornosti odgovornih. Tako ne sme ostati ako hoćemo da iskoračimo iz stanja u kome vladaju: neznanje, lenjost, primitivizam, korupcija, kriminal i druga zla neodgovornog društva. Zato moramo podsticati ljude da stiču znanja, usavršavaju sposobnosti, žive od rada, uvažavaju druge, postupaju moralno, poštuju propise, čine dobro a ne zlo. Tako i mogu biti uzrok onome što unapređuje kvalitet života.

Promene u kvalitetu života ne zavise samo od sistema vlasti i demokratije. Sistem je lakše postaviti nego primeniti, a primena sistema nije u rukama onih koji ga krše, već onih koji ga slede. Stoga, budući demokratski poredak pre svega i zavisi od odgovornosti odgovornih.